

Milliano, I. I. C. M. de (2013). *Literacy development of low-achieving adolescents. The role of engagement in academic reading and writing* (Proefschrift). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. Isbn 978 90 902 7445 4, 178 blz. (NWO-project 411-6-501).

De Milliano deed promotieonderzoek naar de lees- en schrijfontwikkeling van vmbo-leerlingen en naar de rol van betrokkenheid bij die ontwikkeling. Haar onderzoek sluit aan bij studies in binnen- en buitenland die signaleren dat een deel van de leerlingen in het voortgezet onderwijs achterstanden heeft in lees- en schrijfvaardigheid. Veel van hen zijn onvoldoende in staat om teksten te lezen en te schrijven op een niveau dat wordt vereist op school, in de beroepspraktijk en als burger in de moderne informatiemaatschappij. Uit Nederlands onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat een kwart van de leerlingen in de basisberoeps- en kaderberoepsgerichte leerwegen de teksten van de schoolboeken niet begrijpt. Deze bevindingen roepen vragen op over de ontwikkeling van lees- en schrijfvaardigheid van vmbo-leerlingen. In hoeverre boeken deze leerlingen vooruitgang in de loop van het vmbo? Welke factoren kunnen de onderlinge verschillen in de lees- en schrijfontwikkeling verklaren?

Wat betreft de mogelijke verklarende factoren voor (stagnerende) lees- en schrijfontwikkeling maakt De Milliano gebruik van het concept *betrokkenheid*. Dit verwijst naar de

gevoelens, het denken en het gedrag van leerlingen ten aanzien van leren in het algemeen of een schoolse activiteit in het bijzonder, zoals lezen en schrijven. Betrokkenheid kent een drietal dimensies. Affectieve betrokkenheid heeft betrekking op de gevoelens en emotionele reacties op een taak – in dit geval lezen en schrijven –, het vertrouwen in eigen vaardigheid en de ideeën over het belang van de taak. Cognitieve betrokkenheid verwijst zowel naar de bereidheid om een taak uit te voeren als het gebruik van zelfregulatieve strategieën om het lees- en schrijfproces in goede banen te leiden. Gedragmatige betrokkenheid heeft betrekking op de daadwerkelijke participatie van leerlingen tijdens lees- en schrijfactiviteiten in de les. Betrokkenheid wordt gezien als het resultaat van de wisselwerking tussen een leerling en zijn leeromgeving. Betrokkenheid is dan ook gevoelig voor verschillen in leeromgeving en ontvankelijk voor interventies in het onderwijsleerproces.

Het onderzoek bestaat uit drie delen. Deel 1 analyseert de aard en het belang van betrokkenheid bij lezen en schrijven op school voor zowel het niveau van lees- en schrijfvaardigheid als de ontwikkeling ervan. Deel 2 analyseert de rol van verschillende typen lezen en schrijven in het vmbo. Daarbij wordt ingezoomd op de gedragmatige betrokkenheid (participatie in de les) in een variëteit aan instructiepraktijken in lessen Nederlands en Mens & Maatschappij. Deel 3 analyseert de aard en het belang van zelfregulatie (onderdeel van cognitieve betrokkenheid): hoe voe-

ren vmbo-leerlingen een schoolse lees- en schrijftaak uit en welke consequenties heeft die aanpak op het behaalde succes op de taak?

Aan de basis van de drie genoemde onderzoeken ligt een longitudinale studie naar de lees- en schrijfontwikkeling van vmbo-leerlingen. Gedurende een periode van drie jaar (vmbo 1 – vmbo 3) zijn 63 leerlingen van tien verschillende etnisch gemengde scholen uit de Randstad elk schooljaar getoetst met behulp van een uitgebreide, speciaal op de doelgroep afgestemde leestoets en bijbehorende schrijfp opdrachten. Deze toetsen werden in het voorjaar afgenomen in de klassen waarin de proefpersonen zaten. Ze bestonden uit drie sessies voor leesvaardigheid en twee sessies voor schrijfvaardigheid. Elke sessie duurde ongeveer 45 minuten.

De affectieve en cognitieve betrokkenheid werden onderzocht met behulp van vragenlijsten die in elk van de drie schooljaren in de herfst werden afgenomen in een sessie van 45 minuten. De onderzochte leerlingen beoordeelden drie aspecten van affectieve betrokkenheid: zelfvertrouwen ('ik ben goed in lezen'), intrinsieke waarde ('ik vind lezen leuk') en gebruikswaarde ('om een baan te krijgen moet je kunnen lezen'). Daarnaast beoordeelden ze twee aspecten van cognitieve betrokkenheid: ergens moeite voor doen en het toepassen van lees- en schrijfstrategieën.

De gedragmatige betrokkenheid werd gemeten met behulp van observaties in twee lessen Nederlands en twee lessen Mens & Maatschappij in elk van de drie schooljaren. Dit resulteerde in ongeveer twaalf uur geobserveerde lestijd per leerling. Tijdens de observaties werd met een interval van 90 seconden genoteerd of er in de les sprake was van een lees- of schrijfactiviteit, zoals tekst lezen, leesstrategie, woordenschat, spelling. Daarnaast werd genoteerd of de leerling in kwestie bezig was met de taak, zoals naar de leraar luisteren, een vraag beantwoorden, een opdracht maken.

Eerste deelonderzoek

Het eerste deelonderzoek beschrijft en analyseert de aard en het belang van affectieve, cognitieve en gedragmatige betrokkenheid bij schools lezen en schrijven voor het niveau en de ontwikkeling van lees- en schrijfvaardigheid. Aangezien betrokkenheid samenhangt met variatie in de leeromgeving zijn er twee vakcontexten onderscheiden: Nederlands en Mens & Maatschappij. Bij Nederlands ligt de nadruk meer op het verbeteren van schriftelijke taalvaardigheid, terwijl in de zaakvakken schriftelijke taalvaardigheid wordt ingezet om vakkennis te verwerven.

De resultaten laten zien dat vmbo-leerlingen meer indicaties van betrokkenheid bij lezen en schrijven tonen dan werd verwacht. Hoewel de leerlingen moeite hebben met lezen en schrijven uitten ze gemiddeld veel vertrouwen in hun eigen lees- en schrijfvaardigheid. Ze beschouwden lezen en schrijven ook als betrekkelijk nuttig. Wat lees- en schrijfplezier betreft, hadden de leerlingen geen uitgesproken negatieve of positieve gevoelens. Ze rapporteerden een gemiddelde bereidheid om moeite te doen voor lezen en schrijven en gaven aan daarbij regelmatig strategieën te hanteren. Er bleek een tamelijk hoge mate van betrokkenheid tijdens de lessen Nederlands en Mens & Maatschappij; twee derde van de tijd deden de leerlingen actief mee in de aangeboden lees- en schrijfactiviteiten.

Met behulp van regressieanalyses zijn de relaties onderzocht tussen de aspecten van betrokkenheid en de resultaten van de lees- en schrijftoetsen. Hoewel in de onderzoeksliteratuur betrokkenheid als een belangrijke voorspeller van lees- en schrijfvaardigheid wordt bestempeld, kon deze relatie voor veel aspecten van betrokkenheid niet worden vastgesteld. Alleen perceptie van leesplezier en lesparticipatie bij Mens & Maatschappij waren positief gerelateerd aan het niveau van lees- en schrijfvaardigheid. Een andere

bevinding was dat zowel de lees- als schrijfvaardigheid van de leerlingen gedurende de drie schooljaren gemiddeld sterk verbeterde. Niet alle leerlingen verbeterden zich echter in dezelfde mate. Geheel tegen de verwachting in bleek geen van onderzochte indicatoren van betrokkenheid verschillen in lees- en schrijfontwikkeling te kunnen verklaren.

Tweede deelonderzoek

Het tweede deelonderzoek beschrijft en analyseert de rol van *gedragmatige betrokkenheid* in verschillende instructiepraktijken in lessen Nederlands en Mens & Maatschappij. Daartoe zijn typen lees- en schrijfinstructie gedefinieerd, gebruik makend van het onderscheid tussen expliciete instructie op taal en inhoudsgerichte instructie, en van het onderscheid tussen het werk in de hele klas, in groepen en individueel. De combinatie van deze dimensies levert de volgende typen lees- en schrijfinstructie op:

- klassikaal gericht op taalvaardigheid: leraar geeft les over grammaticaregels, leerlingen maken aantekeningen;
- klassikaal gericht op inhoud: leraar leest een vaktekst hardop voor, leerlingen lezen mee;
- groepswork gericht op taalvaardigheid: leerlingen doen in een viertal een woordspel om schooltaal te oefenen;
- groepswork gericht op inhoud: leerlingen werken in een groep aan een werkstuk over de Gouden Eeuw;
- individueel gericht op taalvaardigheid: leerlingen maken individueel spellingopdrachten uit het taalboek;
- individueel gericht op inhoud: leerlingen zoeken informatie op internet ter voorbereiding van een presentatie.

De resultaten laten zien dat het lezen en schrijven op school voornamelijk plaatsvindt in individuele werkvormen. In de lessen Nederlands heeft dit voornamelijk betrekking op expliciet vaardigheidsonder-

wijs (woordenschat, grammatica en strategie-instructie) en in de lessen Mens & Maatschappij op het verwerven van tekstinhouden. Verrassend was de bevinding dat leerlingen vooruitgang boekten in lees- en schrijfvaardigheid, maar dat participatie in de zes onderscheiden instructiecontexten nauwelijks bijdroeg aan het verklaren van onderlinge verschillen in vooruitgang. Alleen betrokkenheid in klassikale instructie gericht op expliciete taalvaardigheid bij Nederlands bleek een kleine bijdrage te leveren aan de verklaring van ontwikkeling van schrijfvaardigheid.

Derde deelonderzoek

In het derde deelonderzoek zijn de aard en het belang van zelfregulatieve strategieën tijdens het uitvoeren van schoolse lees- en schrijftaken geanalyseerd. Daarmee zoomt dit deelonderzoek nader in op de effecten van *cognitieve betrokkenheid*.

In het tweede leerjaar hebben 51 leerlingen een gecombineerde lees- en schrijftaak uitgevoerd, gemodelleerd naar taken die zij vaak tegenkomen in schoolboeken. Het leesgedeelte bestond uit het lezen van een tekst en het beantwoorden van vijf verwante begripvragen. Het schrijfgedeelte bestond uit het schrijven van een korte betogende tekst voor de schoolkrant. De leerlingen werd gevraagd tijdens het maken van de taak hardop te denken. Het uitvoeren van de taak werd op video vastgelegd. Met behulp van correlatieanalyses zijn relaties tussen indicatoren van zelfregulatie en de prestaties op de taak onderzocht.

Voor lezen wijzen de resultaten uit dat leerlingen die starten met een oriëntatie op de taak en de tekst, vervolgen met het lezen van de hele tekst en tot slot de vragen beantwoorden, het meest succesvol waren. Zoals vaker wordt gevonden bij zwakke lezers kwamen de vmbo-leerlingen in deze studie niet veel verder dan oppervlakkig tekstbegrip. Dit wil zeggen dat ze de tekst nauwelijks koppelen

aan hun voorkennis en dat zij hun tekstbegrip tussentijds amper controleren.

Voor schrijven wijzen de resultaten uit dat het schrijfproces van vmbo-leerlingen veelal het karakter heeft van *knowledge telling*. Dit houdt in dat leerlingen kennis over het onderwerp uit hun geheugen ophalen en opschrijven, zonder daarbij veel aandacht te besteden aan de opdracht, de behoeften van de lezer of de tekststructuur. De leerlingen die voor het schrijven uitgebreider nadachten over het doel van hun tekst en over de manier waarop ze dit wilden bereiken, schreven beduidend betere teksten. Hetzelfde gold voor leerlingen die tijdens het schrijven van de tekst meer stilstonden bij de manier waarop zij hun boodschap wilden verwoorden.

Inzichten en aanbevelingen

Welke inzichten en aanbevelingen levert het onderzoek van De Milliano ons op ten aanzien van lees- en schrijfontwikkeling van vmbo-leerlingen? De studie laat zien dat vmbo-leerlingen vooruitgang boeken in hun lees- en schrijfvaardigheid in de leerjaren 1 t/m 3 van het voortgezet onderwijs. Bovendien vertonen deze leerlingen een redelijk hoge betrokkenheid bij het lezen en schrijven op school, die overigens weinig van de genoemde vooruitgang in lees- en schrijfvaardigheid verklaart. Deze bevindingen nuanceren het stereotype beeld van vmbo-leerlingen dat zij weinig betrokken zijn en dat hun lees- en schrijfontwikkeling stagneert.

Anderzijds zijn er ook aanwijzingen dat er ruimte is voor een sterkere verbetering van de lees- en schrijfvaardigheid van vmbo-leerlingen dan nu het geval is. Het onderzoek laat zien dat de instructiepraktijk voor lezen en schrijven bij Nederlands en Mens & Maatschappij nog weinig kenmerken vertoont die worden aanbevolen in de literatuur, zoals samenwerking en afstemming tussen deze vakken, interactieve werkvormen, inhoudsgerichte taalontwikkeling en expli-

ciete aandacht voor metacognitieve kennis en taalvaardigheden.

De aanbevelingen die op basis van dit onderzoek gedaan worden ten aanzien van de instructiepraktijk betreffen zowel de lessen Nederlands als de zaakvaklessen. Het is belangrijk om lees- en schrijfactiviteiten bij zaakvakken te benutten om instructie over lezen en schrijven te geven. Daarbij is het vooral van belang aandacht te geven aan schooltaalwoordenschat en vakjargon, en lees- en schrijfstrategieën van leerlingen. Tegelijk is het aan te bevelen de lees- en schrijfinstructie bij Nederlands te koppelen aan de inhoud van andere vakken en aan activiteiten van leerlingen buiten de school. Het maken van een werkstuk bij Nederlands wordt voor leerlingen functioneler als dat gekoppeld wordt aan het schrijven van een werkstuk voor geschiedenis. Naast aandacht voor functionele lees- en schrijftaken is het ook aan te raden voldoende ruimte te bieden voor vrije en expressieve vormen van lezen en schrijven, gericht op opdoen van positieve ervaringen met geletterdheid.

Met de roep om meer afstemming van lees- en schrijfonderwijs bij Nederlands enerzijds en de zaakvakken anderzijds sluit het onderzoek van De Milliano naadloos aan bij de overzichtsstudie van Elbers (2012) naar de praktijk en effectiviteit van geïntegreerd taal/vakonderwijs. Een samenvatting van deze studie treft u elders in dit nummer van *Levende Talen Tijdschrift*.

BART VAN DER LEEUW

LITERATUUR

- Elbers, E. (2012). *Iedere les een taalles? Taalvaardigheid en vakonderwijs in het (v)mbo. De stand van zaken in theorie en onderzoek*. Utrecht en Den Haag: Universiteit Utrecht en PROO.